

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Związek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון: 09-9579540, פקס: 054-4436366
www.cracow.org.il
www.facebook.com/groups/cracowassociation
בנק איגוד סניף 079 חשבון 2167/89

גליון 180 פברואר 2022 שבת-אדר תשפ"ב

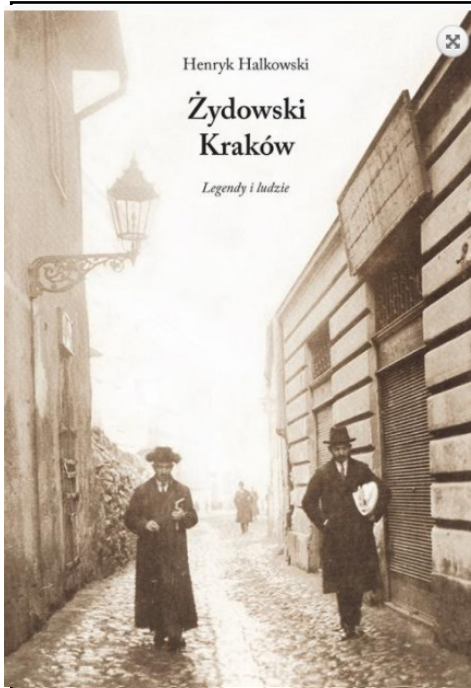
בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

קרקוב היהודית. אגדות ואנשים

הריקנות שהותירו היהודים שנרצחו בפולין במלחמת העולם השנייה או היגרו לאחר אותה מלחמה מורגשת במיוחד בקז'ימייז' בקרקוב. במשך כמה מאות שנים הייתה קרקוב היהודית אחת הערים החשובות בעולם היהודי. כאן חיו החוקרים היהודים המצטיינים ביותר, וכאן נוצרה הזהות האשכנזית - זהותם של יהודי מרכז ומזרח אירופה.

הנריק הלוקובסקי חיבר את הספר *Żydowski Kraków. Legendy i Ludzie* (= קרקוב היהודית. אגדות ואנשים) במטרה לתרום, ולו במידה מועטה, לשחזור זהותה של קרקוב היהודית, למלא בתים ריקים, רחובות וכיכרות בתוכן משמעותי בתודעה האנושית. הספר ראה אור לפני שנים אחדות בהוצאת Austeria הקרקובאית, בפולנית.

אנו שוקלים לתרגם את הספר לעברית. האם יש מי שיתנדב לתרגם?

זה שמי: 114859

לכל איש יש שם
שנתן לו אלוהים
ונתנו לו אביו ואמו ...
(זלדה)

"שם" לאף איש לא היה שם.
"שם" לכל איש היה מספר
שנתנו לו הגרמנים.
שמו, שנתנו לו אביו ואמו -
נשכח ושכחוהו האלים.

מספר חרות בפרק ידו
השמאלית
חרות בבשרו - מתחת לעורו
במקום של התפילין
לאות מול לבבו
שמו הנמחק - הפך למספר.

ערמות, ערמות מספרים
נשרפו באש התנורים
ובהגיע האש למספר
צעקה ידו השמאלית:
"החזירו לי את השם,
שנתנו לי אבי ואמי,
שקראו לי המורים..."

ובבור ענק נקברו המספרים
ולא ידעה האם את ילדה
ואיש את אשתו
כי מספרים היו -
שנתנו להם הגרמנים

רק אנחנו נזכור אותם
בשם
שנתנו להם ההורים
שקראו להם הילדים...

שלום שרייבר
(קרקוב 1915-ישראל 2007)

תרופה למיגור המשבר של שנות ה-30

בדף הפייסבוק של קהילת יהודי קרקוב התפרסמה ידיעה מהעבר, על קריאתו של הרב של קרקוב, יוסף קורניצר, לקבוע יום צום באחד מימי ינואר של 1933, על מנת לעצור את המשבר הכלכלי הגדול של השנים 1929-1933.

בתקופה כזו, כתב הרבי בפנייתו, מקובל לקבוע יום תשובה, תפילה וצדקה כדי לעורר את רחמי הנצח על עמו המיואש. לכן הרגשנו שחובתנו לקבוע צום וקריאה לתפילה (...). על מי שהצום מכביד מאוד, יוכל לגאול אותו בצדקה ולהקריב קורבן הולם לעצמו ולמשפחה, כל אחד לפי אפשרויותיו, אך לפחות 18 אגורות לנפש (...). הצמים צריכים לזכור ש"צדקה היא עיקר הצום" ויקריבו גם קרבן קטן מהנזכר (...). אנו משוכנעים שאף יהודי לא ימנע מהקרבה ולא יחסוך כופר. קורבן זה הוא עבודת אלוהים ונועד לשמור על אנשים ללא עבודה ושכר בחיים.

ההיענות מצד האוכלוסייה היהודית בעיר קרקוב הייתה עצומה.

העיתון "נוביני דז'יניק" כי כל בתי התפילה היו עמוסים עד אפס מקום בהמוני יראי שמים, רובם אנשים שצמו כל היום. בתפילת ערבית נקראו פרקי תורה מיוחדים לימי הצום. אווירה חגיגית וחגיגית במיוחד שררה בבית הכנסת הישן, בו נשא החזן גולדנברג תפילה (...). יצוין כי בימים רגילים הנוכחות בבתי התפילה הגדולים בתפילת ערבית (מנחה ומערב) חלשה מאוד, ולכן היא מתקיימת בעיקר בפרוודורים הדקים של בית הכנסת. הפעם נפתחו דלתות המקדשים עצמם, שהתמלאו גם הם בהמוני אנשים מתפללים. (...) תרומות כספיות נדיבות למען הוועד לעזרת ישראל נעשו כל היום במקומות שציננה הרבנות.

בכך תרמה הקהילה היהודית הדתית של העיר קרקוב להתגברות על המשבר הכלכלי הגדול בתחילת שנות ה-20 וה-30.

בתי העלמין היהודיים בקרקוב

ששה בתי קברות היו בה בקרקוב, מראשית ההתיישבות היהודית בעיר ועד היום.

מאמצע המאה ה-13 ועד שנת 1495 נקברו יהודי העיר קרקוב בבית הקברות שעמד סמוך לחומת העיר, לא רחוק מכנסיית אנה הקדושה שבכיכר המרכזית.

משנת 1495 ועד לשנת 1551 קברו יהודי קז'ימייז' את מתייהם בבית הקברות שבקצה הצפוני של רחוב שרוקה - בשטח שבין בית הכנסת הרמ"א (רחוב שרוקה 40) ובין הבניין שבו היה המקווה הגדול (רחוב שרוקה 6). היום אפשר לראות חלקה לא גדולה, מגודרת מכל צדדיה בגדר מתכת בצורת מנורה, ובמרכזה מספר עצים. בצדה הדרומי של החלקה הוצבה אנדרטה לזכר הקהילה היהודית שנרצחה בשואה.

ומה סיפורה של החלקה?

יש מקורות היסטוריים הטוענים שהיה זה בית העלמין שבו נקברו יהודי הכפר באוול (היום חלק מקז'ימייז') והוא שרת את הקהילה היהודית בשנים 1480-1551. בשל מגיפה שפרצה במחצית המאה ה-16 לא הספיק המקום לקבורת כל המתים, והיה צורך בהקמת בית עלמין גדול יותר שהוקם בשטח הצמוד היום לבית הכנסת הרמ"א. עוד בתקופת מלחמת העולם השנייה היה בית העלמין מגודר בקיר גבוה יותר.

אך יהודי קרקוב ידועים היו בסיפורי האגדות שנהגו לספר מדור לדור. לפי האגדה זהו קברם של אורחים שבאו להשתתף בחתונה שנערכה ביום שישי ובו נישאו זוג יתומים, חתונה שסודרה על מנת לעצור את המגיפה. החתונה נמשכה שעות רבות, ולמרות אזהרותיו של הרב שהשבת מתקרבת, נמשכה החתונה עד לשעות הקטנות של הלילה. חרה הדבר לרב והוא קלל את קהל החוגגים ואיחל להם שהבית שבו נערכה השמחה יחרב על יושביו והחוגגים. וכך היה. המקום הפך לקברם של החוגגים, והמקום הוקף בקיר לבנים גבוה.

ואשר ל"פייק ניוז", שהיו כנראה תמיד, ראו את התמונה שבכותרתה נכתב שזהו בית העלמין של "המקוללים" בו קברו את המתאבדים.

בעיתון "Gazety Gminnej" מספר 4 משנת 1937, בעמודים 7-8, מתפרסם מאמר שכותרתו Z żydowskich na Kazimierzu (=מונומטים היסטוריים יהודיים בקז'ימייז') וכותרת המשנה היא: קברים יהודיים בקרקוב מהמאה ה-15. המאמר מציין את מחקריהם הראויים לשבח של היסטוריונים אחדים, ובראש ובראשונה את עבודתו המונומנטלית של ד"ר מאיר באלאבן, בקשר להיסטוריה של יהודי קרקוב.

כותב המאמר מוסיף כי בשנים האחרונות גילה פרופ' אוזיאש מהלר, היסטוריון בגימנסיה העברית בעיר, עניין באתרים ההיסטוריים היהודיים וגילה את המצבה הישנה ביותר בבית העלמין שנמצא בפינה הצפון-מזרחית של רחוב שרוקה, והוא מוקף חומה, בית עלמין שאודותיו נפוצה האגדה על החתונה שנתארכה בליל שבת.

המצבה נמצאה לא הרחק מקיר בית העלמין, ובסמוך לה נמצאו חלקי מצבות שלא ניתן היה לפענח את הכתוב עליהם. כתובת שעל המצבה: "פה טמונה אש הגונה מעש יד באמונה קילא בת ר' מרדכי ז"ל אשת ר' הירש קופלמן ש"ט" וציון השנה - 1549. התאריך, שנתיים לפני פתיחת בית העלמין שליד בית כנסת הרמ"א, מאוששת את ההשערה כי חלקה זו הייתה בית עלמין קדום לזה שליד הרמ"א.

משנת 1552 ועד שנת 1804 נקברו יהודי קז'ימייז' בבית הקברות ה"ישן" הצמוד לבית הכנסת של הרמ"א. בית עלמין זה נסגר לקבורה עם פתיחתו של בית הקברות שברחוב מיודובה. שלט קבוע בכניסה לבית החיים ובו כתוב: 'בית הקברות הישן, מקום קבורת גאונים, נוסד בעזרת הקהל בשנת ש"א'.

הכניסה לבית הקברות היא דרך שער שנמצא בחצר בית כנסת הרמ"א, אם כי בעבר מוקם שער הכניסה לבית הקברות מרחוב יעקובה. בית הקברות מוקף חומה ושער, ושטחו 4.5 הקטר (45 דונם).

בית עולם זה הוא מהעתיקים שנשתמרו בפולין, והמצבה העתיקה ביותר בו היא משנת 1553. במקום קבורים רבני קרקוב: הרמ"א, שעל מצבתו נחרת המשפט "ממשה ועד משה לא קם כמשה" (נפטר ב-1572), נתן נטע שפירא (נפטר ב-1633), יואל סירקס (נפטר ב-1640), יום טוב ליפמן הלר (נפטר ב-1654), יצחק יעקובוביץ, מייסד בית הכנסת 'איזיקה' (נפטר 1653).

(המשך בעמוד הבא)

בתי העלמין היהודיים בקרקוב (המשך)

עם חיסול גטו קרקוב במרץ 1943, והעברת שארית הפליטה למחנה פלשוב, בחר אמוץ גט המפקד הגרמני של המחנה, להשתמש בבניין המפואר של אולם הלוויות שבבית העלמין כאורווה לסוסים. הבניין הביזאנטי והמונומנטאלי, על אולם הלוויות וחדרי הטהרה שבו, הפך לאורווה. שולחן השיש היקר ששימש לרחצת המתים הוסר, הרצפה נעקרה, כל הכלים והאביזרים המיועדים לטהרה נזרקו החוצה, וחדרי הטהרה הפכו דיר לחזירים ולול לעופות ולאווזים. חלקו השמאלי של הבניין הפך לרפת לבקר ולאורווה לסוסים עם כניסה מהצד האחורי. האגף השמאלי, שהיה מכוסה כיפה קטנה, יועד בקומת הקרקע לנפחיה ובקומה הראשונה לבית מלאכה לאופכים ומושכות. לקיר זה של האגף הזה הוצמד צריף למגורי הרפת. החלק המרכזי של הבניין, אולם הלוויות הגדול והגבוה, חולק על ידי תקרות ביניים לכמה קומות שנוצלו, בין היתר, לאחסון קש ומספוא. עם הקמת קומפלקס חדש למשק חי נהרס הבניין המפואר של אולם הלוויות, והוא פוצץ, לשמחת ליבם של הגרמנים. היום לא נותר זכר מבתי קברות אלה, ורק שרידי מצבות בודדות נותרו במקום.

מ-1888 ועד הכיבוש הגרמני - בית הקברות ברחוב ירוזולימסקה 25: בשנת 1872 החלו פרנסי הקהילה היהודית פודגוז'ה במאמצים לקבור את מתי הקהילה בבית הקברות שברחוב מיודובה בקרקוב במקום בבית הקברות ב-Klasno, השייכת למחוז וויליצ'קה, ובשנת 1877 הסכימו פרנסי הקהילה היהודית בקרקוב לקבור את מתי פודגוז'ה בבית העלמין במיודובה, וזאת עד להקמת בית קברות עצמאי לקהילה, שאכן הוקם בשנת 1888 בפאתי העיר, בגבול עם Wola Duchacka.

בשנת 1902 הוכנה הדרך לבית הקברות, על שטח אדמה של כ-800 מ"ר שהיה בבעלותו של פיוטר הופמן, דרך שמתחילת המאה העשרים היתה ידועה בשם רחוב ירוזולימסקה. בשנת 1913 הורחב השטח שהוקצה לבית הקברות, והודות למאמציו של יוסף ליבן נבנה בית הלוויות במקום. שטח בית הקברות שנפתח היה 2 הקטר (20 דונם), והוא נסגר כבר בתחילת המלחמה, כשעדיין שליש ממנו לא היה מנוצל.

בית הלוויות של בית העלמין, הפך כבר חורף 1942/1943, עוד לפני חיסול גטו קרקוב ולפני שהוקם מחנה פלשוב בשלמותו, לבית המרחץ ומכון להדברת כינים במחנה פלשוב. כבר בשלבי הבניה הראשונים של בית המרחץ, ובמהלך כל שלבי הרחבתו, היו הבונים נתקלים בעצמות הקבורים. וכך, נחפר בסביבה בור ולתוכו הושלכו עצמות המתים.

במהלך המאה ה-19 הוזנח בית הקברות. רק המצבות של גדולי הדור זכו לתחזוקה מתאימה, והחלק הארי של המצבות התפורר, נסדק ונפל. בתקופת מלחמת העולם השנייה נהרס בית הקברות כמעט לחלוטין, אך במהלך השנים שלאחר המלחמה שופצו חלק מהמצבות, והועמדו במקומן למעלה מ-700 מצבות. שברי מצבות שנמצאו בבית הקברות ובסביבתו, לאחר המלחמה, הונחו בקיר פנימי לאורך רחוב שרוקה, ויצרו קיר פסיפס הידוע היום בשם "כותל הדמעות".

משנת 1804 ועד שנת 1932 ומשנת 1945 ועד היום משמש את הקהילה היהודית בית הקברות ברחוב מיודובה, המכונה בית הקברות ה"חדש". בית העלמין הוקם בשנת 1804, בשטח שמחוץ לקז'ימיז', על שטח אדמה שנרכש על ידי הקהילה מנזירים. במהלך השנים הורחב בית הקברות מספר פעמים, ושטחו הכולל הגיע, לפני מלחמת העולם השנייה, ל-22 הקטר (220 דונם); היום שטחו הוא 19 הקטר (190 דונם).

המקום מוקף חומה ושער נעול, ויש בו בית טהרה העומד לתפארה ליד שער הכניסה לבית העלמין. היום מאוחסנים בקומת הקרקע של אולם הטהרה הפריטים אשר שימשו בעבר לטהרת המת. החדרים שבקומת הקרקע, מול השער, משמשים היום את השומר הפולני, המשמש גם כגנן ומשגיח של בית העלמין הרוב הכתובות שעל המצבות הן בשפה העברית, אך נמצא גם מצבות שהכיתוב עליהן הוא בפולנית ובגרמנית. המצבות העתיקות ביותר הן משנות ה-40 של המאה ה-19.

בית הקברות פעיל מאז הקמתו ועד היום, למעט בשנות השואה. בתקופת השואה חולל בית הקברות ושימש כמקום לאימונים עבור הגרמנים. בשנת 1957 שופץ בית הקברות והוקמה בו אנדרטה, עשויה משברי מצבות שהובאו ממקומות שונים בפולין, לזכר קדושי השואה. חלקים נוספים של שברי מצבות שנמצאו בשטח בית הקברות ובבתי הקברות שעליהם הוקם מחנה העבודה פלשוב, הונחו בתוך קירות. בבית הקברות נותרו כ-7,000 מצבות, רבות מהן שבורות.

משנת 1932 ועד השנים הראשונות של הכיבוש הגרמני נקברו מתי קרקוב היהודים בבית הקברות **שברחוב אברהמה 3**. שטח בית הקברות, כולל הרזרבה שלו מעבר לחומה, היה 10 הקטר, ובו בית לוויית מפואר. בשנים הראשונות של המלחמה הורחב בית העלמין, על מנת לאפשר את קבורתם של מאות היהודים שמתו מידי שנה (באותה תקופה נעה התמותה בגטו בין 50 ל-80 איש לחודש).

**חברים יקרים, נא שלמו את דמי החבר לשנת 2022
בסך 150 ש"ח**

אפשר לבצע העברה בנקאית לחשבון הארגון בבנק איגוד
סניף הסדנאות (079) חשבון מס' 2167/89
או לשלוח המחאה לרחוב הנוריות 31 הרצליה, 4672630

מרכינים ראש ואבלים על
פטירתו של חברנו

יוסף סרוקה ז"ל

ומשתתפים בצער
המשפחה

נשים יהודיות בגטו קרקוב. ד"ר פליציה קראי

למיניהן. בעדויות מופיעים סיפורים רבים על יחסם של הממונים הגרמנים ל"עבדיהם" ולפעמים ניכר הבדל ביחסם כלפי גברים ונשים.

צבי ברלב, שנתפס לעבודה בקבוצה מעורבת מעיד, כי את הבנים הריצו לפריקת ארגזים במכות וקללות, ולעומת זה לבנות היה מזל: אחד הקצינים הגרמנים הביא להן בסתר לחם והיה מנחם אותן. מקרים דומים מוצאים גם בעדויות אחרות.

נשים צעירות מועסקות בקילוף תפוחי אדמה במטבח הגסטפו

כל יהודי הגטו, נשים כגברים, הועסקו בשני סוגי עבודות: עבודה קבועה ועבודות דחק – קרי עבודות כפייה. לגבי הסוג הראשון הרי שעד יוני 1942 חוייבו בעלי עסק גרמניים לשלם שכר זעום לעובדיהם היהודים, שרק עם "אישור עבודה" יכולים היו לקבל תלושי מזון שחולקו בגטו. כמו כן, מקום עבודה "בחוף" איפשר לנהל מסחר עם פולנים.

אין פלא שבגטו "הסתובב" פזמון פופולרי לפי מנגינה עממית:

"אישור המעבר" האדום ו-"קנקרטה" צהובה ביד, בקנקרטה תאחזו וברח הימלט! אם יתן המשמר לעבור! כי בגטו אין חיים ליהודי, אם לצאת אין לו זכות, אם ישליח אותו הגורל לגטו, חיש מרעב שם ימות!

(כתבה ותרומה מפוליט גוסטבה שטנדיג-לינדברג)

את טיבו של מקום העבודה בדקו על פי יחסו של המעביד הגרמני וטיב המרק שחולק בצהריים. המבוקשים ביותר היו מפעל "אמליה" של אוסקר שינדלר והמתפרה למדים של יוליוס מדריטש - "שניהם היו ידועים ביחס הגון ובדאגה לעובדיהם. שם גרוע בהרבה היה למפעל לדברי חשמל "קאבל" שמחצית עובדיו היו נשים.

כללית, ככוח עבודה היו הנשים מועסקות במיוחד בעבודות ניקיון. יום יום נסעו משאיות מלאות נשים מגטו קרקוב לבניינים ציבוריים, לקסרקטין, לבתי חולים ועוד. מבוקש מאוד היה שדה התעופה ראקוביצה, ולא במקרה נקלטו שם הרבה בחורות יפות. הטייסים הגרמנים העדיפו מן הסתם לראות בקרבתם פנים צעירות ויפות. אמנם קירצוף רצפות, ניקוי בתי שימוש ופריקת ערימות שמיכות לא היו עבודה קלה - מספרת הלינה נלקן - אבל תמיד נמצאו כמה טייסים, שברצון עזרו, לא חששו לשוחח, חילקו לבנות שוקולד וסיפרו בגעגועים על הבית והמשפחה.

אבל לקשרים רומנטיים לא היה כל סיכוי, גם הטייסים ידעו מה היא "חרפה גזעית" ומה העונש הכרוך בה. הלינה תפסה את עצמה לא פעם בהרגשה מפתיעה, שהיא מרחמת על בחורים חסונים אלה, הרי גם להם מצפה המוות.

אפשרויות התעסוקה לנשים בגטו היו מוגבלות מאוד. שושנה אדלר עבדה יחד עם אמה ב"אופטימה" בתפירת מדי צבא. היה שם אפילו "סלון אופנה", בו תפרו בגדים לנשותיהם של קצינים ופקידים גרמנים ושושנה זכתה לא אחת ב"כבוד" לשמש מנקין למידות.

בקואופרטיב לייצור מברשות הועסקו כ-40 נשים; נשים רבות עבדו בבתי מלאכה שונים ב"אופטימה", בייחוד בתפירה ובסריגה. כל עוד התקיימו בגטו חנויות, היו שנתקבלו לעבודה כזבניות או כעוזרות למיניהן. בעלות יוזמה פיתחו "ענפי כלכלה" שונים. כך לדוגמה עסקה מלווינה פרלמן יחד עם חברתה בייצור עוגיות מקקאו ופתיתי קווקר. היו גם בתי מלאכה קטנים לדברי סדקית, למוצרי נייר, לממתקים, בהם עבדו נשים; היו ספריות ותופרות.

נוסף לתעסוקה פחות או יותר קבועה נאלצו הנשים כגברים לצאת לפחות פעם בשבוע לעבודת כפייה, עליה לא קיבלו שום תשלום: פינוי שלג, ניקיון בניינים שונים, פריקת מטענים וכו'.

עם גבור העוני הלכו ורבו הנשים, שהיו מוכנות תמורת תשלום ללכת לעבודה במקום "בנות טובים"

בגטו קרקוב פותחו צורות שונות של עזרה הדדית ופעילות סיעודית, בהן לקחו חלק נשים. עד סתיו 1942 פעל כאן "ארגון הסעד העצמי היהודי (ŻSS) שקיבל תרומות מחו"ל ותמך בכל מוסדות הסעד ובבתי חולים.

בין היתר תמך "ארגון הסעד" במרכז סיוע ליתומים "צנטוס" (CENTOS) שהחזיק מעונות וגני ילדים ועזר לבית היתומים ול"בורסה" - היא הפנימיה המקצועית של היתומים הבוגרים. בכל אותם מקומות עבדו נשים, לרוב בהתנדבות, והן שעמדו ברחובות הגטו כל יום ראשון על מנת להתרים עוברים ושבים למען המוסדות שבהם עבדו.

הן ישבו גם בוועדת התרבות שפעלה על יד מחלקת הסעד של היודנראט - בסיוע הוועדה התקיימו בגטו קונצרטים ומופעים, שהכנסותיהם היו קודש למוסדות הסעד. לקיום הקונצרטים ניתן אישור השלטונות ומותר היה לנגן רק יצירות של מלחינים יהודיים. בגטו לא חסרו נגנים מוכשרים ובמופעים השתתפו גם זמרות ורקדניות.

עד הגירושים הגדולים ניתן היה ליהנות אפילו מהופעות בלט, שהתקיימו באולם של מפעל "אופטימה", בהדרכתה של רנה לוקס ברוכת הכשרונות.

היתה גם "יוזמה פרטית": בביתה של משפחת אייכנהולץ אירגנו הצעירים הגרלה עבור ילדים שכל הכנסותיה הוקדשו ל"צנטוס" ולבית יתומים.

(המשך בעמוד הבא)

נשים יהודיות בגטו קרקוב. ד"ר פליציה קראי (המשך)

לא חסרה גם פתיחה חגיגית לאירוע: שלום ילדים! היום – משחקים! הגרלה גדולה פה מארגנים! כי מטרה נעלה לפנינו... עלינו לעזור לאלה בינינו, שהם בלי אבא ואמא, לבד הם נותרו וכאן בגטו רק בנו נחמה מצאו... בהגרלה זו, שהיום נשחק, נאסוף מעות עבורים, לארוחה, על מנת שכל בוקר יוכלו לקבל "קפה" ופרוסת לחם עם ריבה מתוקה...

(הלינה נלקן; תרגום: פ. קראי)

ושוב עולה השאלה: לשם מה? האם כל אלה שטרחו, ניסו להקל ולעזור, טרם הבינו שהכל לשווא? באקציה של אוקטובר 1942 נרצחו 300 ילדים מבית היתומים. הגרמנים הציעו למנהלת להישאר בגטו, אך היא סירבה בתוקף. אננה פוירשטיין הלכה יחד עם אלתר דוד קורצמן, בראש צעדת הילדים, שגורשו למשלוח המוות, כמו יאנוש קורצ'ק.

ניכר למדי היה חלקן של נשים בארגון ובאחזקה של ארבעה בתי חולים. רלה טנצר והלנה הבר אספו וסיפקו מצעים וכלי מיטה בשביל החולים. בכל בתי החולים עבדו, חלקן בהתנדבות, ואחיות שעל מסיירותן מספר רבות בזיכרונותיו ד"ר אלכסנדר ביברשטיין. בזמן גירוש אוקטובר, ליטקה קירשנר, אחות בבית חולים למחלות מידבקות, הסתירה מספר חולים וכך הצילה את חייהם. ולא היה זה מקרה בודד. באותו גירוש הלכו למוות יחד עם החולים רופאים רבים, ביניהם ד"ר רבקה כץ, ברברה רוזנבאום ורופאות אחרות.

ידועה בגטו הייתה ד"ר רוזליה בלאו, כיורוגית. לשם דבר הפך מקרה מותה: ביום חיסול הגטו הגרמנים רצחו במקום את כל החולים. ד"ר בלאו עמדה ליד מיטת ידידתה החולה, ד"ר ברגר, כפנימה פרץ איש ס.ס. הויאר עם אקדח שלוף. הוא פקד על ד"ר בלאו להסב את ראשה,

אבל זו סירבה: "אתה יכול לירות, איני פוחדת ממך!" היא ידעה, שבקרוב הזה ידה על העליונה, כאדם וכרופא. הויאר ירה בה מיד. ד"ר ברגר ניצלה.

אותן הנשים הקרועות בין עבודת הכפייה, הדאגה למשפחה ופעילות הסעד היו הרוב. הן הפכו לצד בעליהן ובניהן לשכבה החברתית הגדולה ביותר בגטו. שכבה זו כללה את אנשי האינטליגנציה לשעבר ואת הבורגנות הבינונית שירדה לחלוטין מנכסיה בעקבות המלחמה.

אבל היה גם מיעוט, "עילית" מפוקפקת, נשים, בנות ומאהבות של שוטרים יהודים, של פונקציונרים למיניהם ושל מלשינים. נשותיהם עסקו לרוב בשוק השחור, בו הרווחים היו מובטחים.

נשים, אם כי מעטות, נמצאו גם בקרב המלשינים היהודים. ביניהן היתה מרטה פורעץ ויהודיה גרמנית, זלינגר, ש"עבדה" בשירות תאודור היינמייר, ראש המחלקה הפוליטית של הגסטאפו. היא נתמחתה במיוחד בהאזנה לשיחות גרמנים בבתי הקפה של קרקוב. המפורסמת ביותר, הן בגלל יופיה והן בגלל נבזותה יוצאת הדופן היתה סטפניה ברנדשטטר, המאהבת של רודולף קרנר, סגנו של היינמייר. סטפניה שהתה מחוץ לגטו ועסקה ב"צייד" של יהודים המסתתרים עם ניירות אריים ושל עסקני השמאל. אותה ה"עילית" שנהנתה מתנאי מחייה משופרים ומחסדיהם של שליטים גרמנים, היא שמילאה במיוחד את בתי הקפה, את אולמות המופעים ואת המסיבות הפרטיות בגטו. בו בזמן נשים "רגילות" נלחמו יום יום על החיים, על שארית הקיום והתקווה.

ד"ר פליציה קראי
"ילקוט מורשת" ניסן תשס"א

הלינה נלקן עבדה בהתנדבות זמן מה כ"אחות" ב"צנטוס" וביקרה בדירות רבות על מנת לבדוק את תנאי החיים של הילדים, ראתה את הרעב, העוני, הצפיפות הנוראה והזוהמה, שההורים הטרודים בעבודה לא יכלו להתמודד אתם. במוסדות סגורים היה המצב טוב יותר לפחות בשנה הראשונה לקיום הגטו. מנהלת בית היתומים, אנה פוירשטיין, פעלה רבות לטובת הילדים. גם כאשר גברה המצוקה, השתדלו לספק להם תזונה סבירה וצעצועים, הבמאית מריה ביליג אירגנה הופעות ילדים שהכנסותיהן שיפרו את תקציב המוסד היהודי.

היהודים העשירים ביותר בקרקוב 1883:

באתר http://www.sejm-wielki.pl/najbogatsi_zydzi_krakowa.php מתפרסמת רשימה של 571 היהודים האמידים ביותר בקרקוב בשנת 1883.

הרשימה שהוכנה על בסיס רשימת הבוחרים לקהילה היהודית ווגובה תרומתם לקהילה. בעלי זכות בחירה היו רק מי שתרמו 5 זל"ר ומעלה (באותם ימים היה המטבע המקובל ברחבי המונרכיה האוסטרו-הונגרית גילדער אוסטרו-הונגרי שסימנו בפולנית זל"ר. בשנת 1892 הוחלף מטבע זה בכתר אוסטרו-הונגרי).

להלן שמותיהם של 11 עשירי הקהילה, שתרמו כל אחד

30 זל"ר לקופת הקהילה: אדמסקי אלברט, פרופסור באוניברסיטה היגלונית; אפשטיין פרדיננד, בעל נדל"ן; אפשטיין יוליוש; באומיגר הירש; בלנקשטיין יעקב, ספקולנט; גולדרט אברהם, בעל נדל"ן; מנדלסבורג אלברט, חלפן; סוסר לייב, בעל נדל"ן; פשבורסקי יהודה, סוחר פחם; רייך לאופולד, בעל נדל"ן, שטיגליץ יחיאל, רפד; שטיינברג נתן, סוחר יין.

על פי תקנון הקהילה היהודית בקרקוב, משנת 1869, בועד המנהל היו שישה חברים, כולל הנשיא וסגן הנשיא ועוד 24 יועצים. זכות הבחירה הייתה לגברים בלבד, בני 24 שנים ומעלה, בעלי זכות לאזרחות אוסטרית ומגורים קבועים בעיר במשך שלוש שנים לפחות, עצמאים או בעלי תואר אקדמי או בצבא או במשטרה.

משפחת קלהורה, משפחה של רופאים ורוקחים בקרקוב

והננו כופפים אותו לחוק ולרשות השיפוט שלנו, בבחינת משרת ועמו את עשתו ואת ילדיו, משפחתו וכל רכושו כאשר הם במלכותנו ובשטחים שתחת שלטוננו. יתירה מזו, שחררנו אותו ואנו משחררים אותו מכל ההיטלים והמיסים המשולמים למלכותנו ומן המיסים היהודיים (שבדרך כלל גובים אותם או חובה לגבותם), ומכל המיסים תהא סיבת הטלתם אשר תהא. אנו מוסרים לו ומעניקים לו ולאשתו וילדיו ולכל משפחתו זכות לשהות במלכותנו ובאדמות שתחת שלטון מלכותנו, ורשות לנהל מסחר בערינו ובעיירותינו ללא מניעה של הוראות או זכויות כלשהן שהוצאו ושנוציא בעתיד."

אחרי מותו של המלך זיגמונד המשיך בתפקיד רופא החצר אצל סטפן בטורי וגם נקרא לטפל במשפחתו של האציל יאן זמוייסקי בזמושץ'.

שלמה השתמש בזכויותיו היתרות לצורכי עסקי מסחר מסועפים. ב-24 בינואר 1580 העניק לו סטפאן בטורי את הזיכיון להפיק מלח ולמכרו בכל רחבי פולין למשך שש שנים, ויחס עם אחיו אברהם ויהודי נוסף היה שותף בכריית מלח במכרות המלך ברוסיה האדומה.

שלמה קלהורה נפטר בשנת 1596 ונקבר בבית העלמין העתיק בקרקוב. רעייתו, לאה בת אברהם, נפטרה שנתיים אחריו.

צאצאיו המשיכו להתגורר בקרקוב וידוע כי בנו הבכור, רבי יעקב, היה פרנס בקרקוב ונחשב לתלמיד חכם; הבן ישראל שמואל היה מחכמי קרקוב, מחבר ספרים ומקובל שכתב את "ישמח ישראל" שנדפס בקרקוב בשנת 1625; בנו משה היה רוקח ואיש עסקים שעסקו הסתעפו עד גרמני ואיטליה, הוא הרחיב את רובע היהודים בקז'ימייז' ותקופה מסוימת עמד גם בראש הקהילה היהודית.

בניו של משה, דוד, נטע ומתתיהו היו רוקחים בקרקוב, ומתתיהו שימש גם כרופא. על פי הידוע נקלע מתתיהו לויכוח דת עם נזיר דומיניקני, דבר שהביא להאשמתו בביזוי של ישו ואמו מרים, ומתתיהו נדון לעינויים ולמוות בשריפה. גזר הדין בוצע בשנת 1663 ומה שנותר מגופתו נקבר בבית העלמין היהודי העתיק. מקצוע הרפואה נותר בקרב המשפחה כמסורת משפחתית, ושנים ארוכות נמנו הרופאים בקהילה היהודית בקרקוב על בניה.

משפחת קלהורה (כתיב אחר של שם המשפחה הוא קאלהורא, קאלהורי, קאליהרו קאליהרי, קאליהארא, קאליפארא, קליפארי, קליפארה, קאלווארי) הייתה משפחה יהודית ממוצא ספרדי שגלתה לפולין; רבים מבניה היו רופאים או רוקחים ואחדים אנשי עסקים ורבנים, והם התיישבו בקרקוב ובפוזנן.

בני המשפחה תפסו עמדות חשובות בחיי היהודים בפולין במשך כמה דורות. הענף של המשפחה בקרקוב התקיים עד שנת 1834 והענף בפוזנן התקיים בעיר עד למלחמת העולם השנייה.

אבי המשפחה היה **שלמה קלהורה**, שנקרא ככל הנראה על שם העיר קלהורה שבספרד, היגר לפולין כנראה בשנת 1560. הוא התיישב בקרקוב, היה לרופא המלכה אצל המלך פרדיננד השני ונחשב לאחד מגדולי העיר קרקוב וחכמיה, וממנהיגי הקהילה בימי הרמ"א.

חכמתו בענייני רפואה עמדה לו עד כדי כך שהמלך זיגמונד אוגוסט החליט, בשנת 1570, למנותו לרופאו האישי ולרופא הממלכה, ופטר אותו מתשלום מיסי קהל ומדינה.

זוה נוסח כתב המינוי כפי שהובא על ידי ההיסטוריון ד"ר מאיר באלאבן: "זיגמונט אוגוסט, מלך פולין והנסיך הגדול של ליטא, אדון ויורש של רוסיה, פרוסיה מאזוביה וכו', מודיע בכתב זה לכל הנוגעים בדבר ולכל אחד לחוד כי הנכבדים והיועצים של מלכותו הביאו לתשומת לבנו אומנות נפלאה, מסירות וידע יוצא דופן וניסיון הלכה למעשה במלאכת הרפואה של שלמה קאלהורא, דוקטור לרפואה, אזרח קראקוב, ושכנעו אותנו כי הדבר יביא לנו ולממלכת פולין ליטא ברכה אם נמנה אותו למשרתו ונעניק לו חירויות וזכויות יתר כשל משרתינו הדוקטורים לרפואה שלנו. בראותנו שכמעט הכל ממליצים עליו, וברצוננו בדרך זו להביאו תחת חסותנו וחסות יועצינו וחסות כל ממלכת פולין-ליטא, קיבלנו אותו ומקבלים אותו לשירות, הענקנו לו וייחדנו אותו ואנו מעניקים לו ומייחדים אותו בחירויות וזכויות יתר של כל משרתינו האחרים, הדוקטורים לרפואה, בלי שיעמדו למכשול שום הוראות וזכויות יתר שהוצאו קודם לכן והוענקו. פטרנו אותו ואנו פוטרים אותו מכל חוק וערכאה של כל ראשי המחוזות, הסטארוסטים, הנוכחיים והעתידים לבוא, ושל נכבדים שונים ונושאי משרות במלכותנו, כמו גם של אזרחים, בין אם נוצרים בין אם יהודים, וכפפנו אותו

הסתדרות "השומר הצעיר" בקרקוב מזמינה לאסיפת נוער והרצאה, וההזמנה הודפסה בפולנית ובעברית. חבל שלא צויינה השנה.

וכך נכתב בגירסה העברית של ההזמנה: הסתדרות השומר הצעיר בקרקוב, ביום 28 למאי בשעה 18:30 תתקיים באולם "מרכז הצעירים" אספת נוער עם הרצאה על הנושא: נוכח המאורעות האחרונים בארץ ישראל. ינאמו: הא"א אשר גזיב (חיפה), הא"א מילק ריינר, הא"א אשר ויינמן. אחרי ההרצאה ויכוח. דפוס מונופול, קרקוב.

הסתדרות "עבריה" בקרקוב

בית מכירות פומביות "גל אספנות" הוציא למכירה "תכנית וספר-תקנות של הסתדרות 'עבריה'". קרקוב תרס"ח 1908. המוציא לאור קראקא: מרכז עבריה.

בעיתון "המצפה (קרקוב)" מיום 30 באוגוסט 1907, התפרסם כי הסתדרות "עבריה" הוקמה במספר ארצות, ביניהם ברוסיה, רומניה, ארגנטינה, אנגליה ואמריקה.

המטרה העיקרית, הייתה: "תחיית הלשון העברית בפי העם העברי. בפרק הראשון של החוברת, בכותרת "יסודות" נכתב: "הלשון היא רוח האומה ותחיית הלשון היא תחיית רוחה האומה – הכרה זו היא יסוד היסודות של 'עבריה'. הציונות שמה לב לעיקר האחד, המדיני, של פתרון השאלה הלאומית – לארץ. 'עבריה' באה למלא אחריה: היא מראה על העיקר השני, הקולטורי - על הלשון.

"עבריה" נוסדה לפי זה לא רק על חפץ הקיום הלאומי, אלא גם על חפץ השחרור הלאומי, ולכן יש להבדיל בינינו, המרימים ונושאים את דגל "עבריה", לבין אלה מבני ישראל, שארית דור ההשכלה, המתייחסים אל השפה כאל 'שרידה יחידה' וקשורים הם אליה רק רומנית ההולך ורפה וגוסס ואינו מתנחל מאבות לבנים – כמו שיש להבדיל בין הציונים לבין אותם הזקנים העולים העולם לארץ-ישראל להתפלל שם ולמות. אהבתנו אנו אל השפה היא, עם כל היות בה מהערצת העבר, שאיפת

תכנית ההסתדרות.

הלשון היא רוח האומה ותחיית הלשון היא תחיית רוח האומה – הכרה זו היא יסוד היסודות של 'עבריה'. הציונות שמה לב לעיקר האחד, המדיני, של פתרון השאלה הלאומית – לארץ. 'עבריה' באה למלא אחריה: היא מראה על העיקר השני, הקולטורי - על הלשון. 'עבריה' נוסדה לפי זה לא רק על חפץ הקיום הלאומי, אלא גם על חפץ השחרור הלאומי, ולכן יש להבדיל בינינו, המרימים ונושאים את דגל 'עבריה', לבין אלה מבני ישראל, שארית דור ההשכלה, המתייחסים אל השפה כאל 'שרידה יחידה' וקשורים הם אליה רק רומנית ההולך ורפה וגוסס ואינו מתנחל מאבות לבנים – כמו שיש להבדיל בין הציונים לבין אותם הזקנים העולים לארץ-ישראל להתפלל שם ולמות. אהבתנו אנו אל השפה היא, עם כל היות בה מהערצת העבר, שאיפת היותנו בה מהערצת העבר, שאיפת

הקיום וההתפתחות של האומה בהווה ובעתיד, ואנו רואים בה לא רק מורשת אבות יקרה, כי אם גם מקור חיים עצמיים וחופשים לנו ולבנינו אחרינו.[...]"

חיפוש באינטרנט לא העלה מידע נוסף על הסתדרות "עבריה", אך מצאנו כי שופט בית המשפט העליון, מנחם דונקלבאום, יליד 1889

התארגנות לסיוע בגטו. סטניה מנהיים

עם כיבושה של קרקוב, ב-6.9.1939, התחילו הגרמנים בתהליך של שלילת זכויותיהם האזרחיות של היהודים בעיר. תהליך זה הואץ והוחמר בהדרגה עד כדי פגיעה בזכויות הטבעיות של בן-אנוש.

בחודשים האחרונים של שנת 1939 ותחילת 1940 נאלצה הקהילה היהודית להתארגן ולתפקד במצב החדש שבו כל מוסדות החינוך נסגרו ותלמידים ומורים יהודיים סולקו מבתי הספר. גם זרם הפליטים מעיירות וערי הסביבה העמיד אתגרים חדשים בפני הקהילה.

סטניה מנהיים סיפרה כי בביתו של הרב מסקבינסקה, ברחוב יוזפיסקה, נפתח בבית הכנסת מטבח לנצרכים, ונשים ובחורות מבתי טובים היו באות לשם ומחלקות אוכל לנצרכים. את המטבח ניהלו, בין היתר הדודה (של סטניה) ואמא של דוד ועמנואל מלצר, כמובן בהתנדבות. אבא של עמנואל מלצר היה ממונה מטעם הקהילה על המטבח. היו באים לבתיהם של אנשים ומבקשים שינדבו כספים כדי שיהיה במה לקנות את האוכל. המטבח היה פעל עד להקמת הגטו במרס 1941. למקום היו באים עשרות רעבים, וכ-15 מתנדבים סייעו בבישול ובחלוקת האוכל.

בבית מדרש ברחוב קרקוסה 7 גרו פליטים מעיירות קטנות שנאלצו לברוח ממקום מגוריהם. אמה של סטניה היתה מבשלת פעמיים בשבוע, וכך גם נשים אחרות, והיו מביאות את האוכל לפליטים.

משנסגרו בתי הספר פתחו הצעירים מעון לילדי הפליטים, בבניין שמול הגימנסיה. סטניה יחד עם חברים - פפי שיינברג, רניה רוזנברג, דוד מלצר, מרישה הוכברג-קליינברג - היו מעסיקים את הילדים, שרים להם שירים, מלמדים אותם לקרוא, מקריאים להם סיפורים בפולנית ובעברית, עושים להם הצגות ומביאים להם דברי מתיקה מהבית.

יום אחד שר דוד מלצר את השירים "ס'ברענט" ו-"קינדר יורן". מרדכי גבירטיג היה במקום, שמע את השירים, ואמר לדוד: "בחורצ'יק, כך הייתי רוצה שישירו את השירים שלי".

הנוער התארגן ללימוד בקבוצות. המורים היו באים לבתי התלמידים, שם התקבצה "קבוצת לימוד". אחד התלמידים היה עומד על המשמר ומודיע אם מגיעים גרמנים. כל פעם היה המפגש בבית אחר, בכל מקום שאפשר היה כי רוב הדירות היו עמוסות פליטים שהגיעו מכל מיני מקומות והתגוררו אצל קרוביהם בקרקוב. לפני המעבר לגטו היו מתאספים, קבוצה של בנים ובנות, בעליית גג או במרתף, מדברים על ציונות ועל אישים ידועים ומסיימים את הערב בשיר "נבנה ארצנו ארץ מולדת" או בשירה של רחל "ואולי".

אך לא כולם זכו ל"ואולי".

פליקס רפאל שרף, עיתונאי ופעיל חברתי

היגלונית בקרקוב ובפסטיבל המוזיקה היהודית ברובע היהודי בעיר.

שרף חיבר מספר חיבורים נושא יהודי פולין וספר במטרה להיות "שומר זיכרון היהודים וקרקוב". הוא זכה באות מסדר הכבוד של פולין, על פעילותו לקירוב הלבבות בין יהודים לפולנים, אותם הגדיר כ"שתי האומות העצובות בעולם".

הפולנית הגולה בלונדון, ובמסגרת תפקיד זה נחשף להודעות המחתרת הפולנית אודות מחנות ההשמדה הפועלים במדינה. במסגרת שירותו, בתום המלחמה שימש כחוקר של שבויי מלחמה גרמנים מנורווגיה ועבד ביחידה להכנת חומר משפט יאשר שימש במשפטיהם של פושעי מלחמה.

לאחר המלחמה, עסק שרף בסחר באמנות, והיה לבעליה של חברה אשר התמחתה בהדפסות על משי. היה בין מייסדי המכון לחקר יהודי פולין באוניברסיטת אוקספורד, בין מייסדי כתב העת האקדמי "פולין" העוסק ביהדות פולין, כתב ב-Jewish Quarterly Review, היה בין חברי וועדת העורכים של סדרת "ספריית עדויות השואה", וסגן נשיא האיגוד הבינלאומי של יאנוש קורצ'ק בארה"ב. הוא היה שותף ליצירת קרן היודאיקה - המרכז ל תרבות יהודית בקרקוב, ויזם פרויקט במסגרתו נסעו מדי שנה סטודנטים בריטים לפולין, השתתפו בלימודים באוניברסיטה

רפאל פליקס (פלק) שרף נולד בקז'ימייז' ב-18 ביוני 1914, ואת לימודיו סיים בבית הספר העברי בעיר. בשנת 1936 סיים את לימודיו באוניברסיטה היגלונית, ועם סיום הלימודים החל לעבוד כעיתונאי, ופרסם מאמרים פוליטיים וחברתיים באמצעי התקשורת המזוהים עם התנועה הציונית.

רעיונותיו הציוניים, ומשיכתו למשנתו הרוויזיוניסטית של זאב זיבוטנסקי, הביאו אותו לרצות לעלות לארץ-ישראל, אלא שבהמשך השתנו תכניותיו - במהלך מסעותיו התמתן, אימץ עמדות ליברליות יותר, והגר ללונדון בשנת 1938, שם עבד כשליח של העיתון הקרקובאי "היומון החדש" (Nowy Dziennik), ולמד כלכלה בלונדון סקול אוף אקונומיקס.

במלחמת העולם השנייה שירת בצבא בריטי, תחילה בחיל הרגלים ולאחר מכן בחיל המודיעין. למשך זמן מה עבד אצל איגנצי שוורצברט, אחד הנציגים היהודיים של הממשלה

18 בינואר 1945. צעדת המוות מאושוויץ לנוישטדט-גלווה

על "צעדת המוות" של חלק מהיהודיות שהגיעו מפלשוב לאושוויץ ושרדו עד פינוי המחנה ב-18 בינואר 1945, סיפרה סטניה מנהיים: "עד ברסלאו הלכו ברגל ואכלו שלג. בברסלאו הועלו על 'רכבת המוות'. היו המון אנשים. לא היה אוכל. רק שלג. הרכבת עצרה. לפתע נשמעו יריות. בא גרמני ושאל את הממונה על הקרון אם יש בקבוצה חולים או ילדים. התשובות היו שליליות ונשארו בחיים. הרכבת זזה. נסענו. לא יודעת כמה ימים. שמענו הפצצות מהאוויר, וקיוונו שיפציצו גם אותנו. שהכל יגמר."

הורידו אותנו ברונסבריק. שכבנו כמו סרדינים אחת ליד השניה. ברונסבריק לא עשינו כלום. הגענו בסוף ינואר או תחילת פברואר. ביום ההולדת שלי, ה-12.2, קיבלנו מרק חם וזו היתה מתנה גדולה.

משם נשלחנו באוטובוסים למחנה סמך של רונסבריק, נושטדט גלווה. היה שם שדה תעופה ועבדו שם בהסוואת אוירונים. היה לי חלוק עם כיש גדול ובדרך הייתה גונבת סלק בהמות או תפוח אדמה ומכניסה לכיס, לאכול. בנושטדט גלווה ישנו בצריפים מלאי כינים. רעבים. כמעט ולא עבדו. הרעיון של הגרמנים היה להרעב אותן עד שימותו מרעב. הרוסיות היו עומדות בפתח המחנה וגונבות מהחוזרות מהעבודה את מה שהצליחו להגניב."

המונח "צעדות מוות" (בגרמנית: Todesmärsche) נשתרש בקרב אסירי מחנות הריכוז של הנאצים, ונתקבל גם בהיסטוריוגרפיה של תקופת השלטון הנאצי, לציון הובלת שיירות אסירים תחת משמר כבד, למרחקים גדולים ובתנאים בלתי אנושיים, אגב התעללות באסירים והריגתם בהמוניהם בידי השומרים המלווים. צעדות מוות ידועות בעיקר מתקופת פינוי מחנות הריכוז בשלב הסופי של מלחמת-העולם השנייה, אף שהתופעה היתה שכיחה למדי כול שנות המלחמה.

וועידת התביעות CONFERENCE ON JEWISH MATERIAL CLAIMS AGAINST GERMANY, INC.

Website: www.claimscon.co.il • דרך חברון 101, ירושלים 93480 • טל': 02-6712711 • פקס: 02-6712731

Beit Ha'umot, 101 Derech Hevron, Jerusalem 93480 • redisrael@claimscon.org

